O‘SMIRLIK DAVRIDA SHAXSLARARO MULOQOTNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Yuldasheva Shahzoda
Xoldorova Maxliyo
CHDPU San’atshunoslik
TSMG talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24412014

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘smirlik davrida shaxslararo muloqotning psixologik xususiyatlari, uning shaxs kamoloti, ijtimoiylashuv jarayoni, o‘z-o‘zini anglash, hissiy rivojlanish va ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishdagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. O‘smirlik davri inson hayotidagi murakkab va mas’uliyatli rivojlanish bosqichlaridan biri bo‘lib, ushbu davrda tengdoshlar bilan munosabat o‘rnatish, jamoada o‘z o‘rnini topish, o‘z fikrini erkin ifodalash va boshqalar tomonidan tan olinish ehtiyoji kuchayadi.
Kalit so‘zlar: o‘smirlik davri, shaxslararo muloqot, psixologik rivojlanish, ijtimoiylashuv, tengdoshlar munosabati, o‘z-o‘zini anglash, empatiya, emotsional barqarorlik, muloqot madaniyati, psixologik muhit.

Аннотация: В статье рассматриваются психологические особенности межличностного общения в подростковом возрасте, его значение для личностного становления, социализации, самосознания и эмоционального развития. Анализируются особенности взаимоотношений подростков со сверстниками, родителями и педагогами, причины коммуникативных конфликтов, роль доверия, эмпатии и эмоциональной устойчивости.
Ключевые слова: подростковый возраст, межличностное общение, психологическое развитие, социализация, отношения со сверстниками, самосознание, эмпатия, эмоциональная устойчивость.

Abstract: This article examines the psychological characteristics of interpersonal communication during adolescence and its role in personality development, socialization, self-awareness and emotional growth. It analyzes adolescents’ relationships with peers, parents and teachers, the causes of communication conflicts, and the importance of trust, empathy and emotional stability.
Keywords: adolescence, interpersonal communication, psychological development, socialization, peer relationships, self-awareness, empathy, emotional stability, communication skills.

Kirish

Inson hayotida shaxs sifatida shakllanish, ijtimoiy muhitga moslashish va atrofdagilar bilan o‘zaro munosabatlarni yo‘lga qo‘yish jarayoni uzluksiz davom etadi. Ushbu jarayonda shaxslararo muloqot muhim psixologik omillardan biri hisoblanadi. Muloqot insonning boshqa kishilar bilan axborot almashishi, o‘z fikr va hissiyotlarini ifodalashi, o‘zgalarning qarashlarini tushunishi hamda ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishiga xizmat qiladi.

Ayniqsa, o‘smirlik davrida shaxslararo muloqotning ahamiyati yanada ortadi. Chunki bu bosqichda bolaning ijtimoiy dunyoqarashi kengayadi, o‘ziga va atrofdagilarga bo‘lgan munosabati o‘zgaradi, mustaqil fikrlashga intilishi kuchayadi. O‘smir endilikda faqat ota-onasi yoki o‘qituvchisining fikriga

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

tayanib qolmasdan, tengdoshlari bilan munosabatlarda ham o‘z qarashlarini namoyon etishga harakat qiladi.

O‘smirlik davri ko‘pincha bolalikdan kattalikka o‘tish bosqichi sifatida tavsiflanadi. Bu davrda organizmda fiziologik o‘zgarishlar bilan bir qatorda psixologik va ijtimoiy o‘zgarishlar ham sodir bo‘ladi. O‘smir o‘z shaxsini anglash, mustaqilligini namoyon etish, tengdoshlari orasida obro‘ qozonish va jamoaga tegishlilik hissini kuchaytirishga intiladi. Natijada shaxslararo munosabatlar uning kundalik hayotida yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi.

Muloqot jarayonida o‘smir o‘zining kuchli va zaif tomonlarini anglaydi, boshqalarning munosabatlari orqali o‘ziga baho beradi, ijtimoiy me’yorlarni o‘zlashtiradi va muayyan xulq-atvor shakllarini egallaydi. Shu bilan birga, noto‘g‘ri tashkil etilgan muloqot, tushunmovchilik, tengdoshlar tomonidan rad etilish yoki oiladagi nizolar o‘smirning ruhiy holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Shuning uchun o‘smirlik davrida shaxslararo muloqotning psixologik xususiyatlarini o‘rganish, uning rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash hamda sog‘lom muloqot muhitini yaratish zamonaviy psixologiya va pedagogikaning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

O‘smirlik davri insonning individual va ijtimoiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Psixologik adabiyotlarda ushbu davrning yosh chegaralari turlicha ko‘rsatiladi, biroq odatda u taxminan 11–15 yosh oralig‘ini qamrab oladi. Ayrim yondashuvlarda esa o‘smirlikning boshlanishi va yakunlanishi bolaning biologik yetilishi, ijtimoiy sharoiti va individual rivojlanish sur’atlariga bog‘liq holda farqlanishi ta’kidlanadi.

O‘smirlik davrida jismoniy o‘sish va fiziologik o‘zgarishlar bilan bir qatorda psixik jarayonlarda ham sezilarli rivojlanish kuzatiladi. Tafakkur murakkablashadi, abstrakt fikrlash imkoniyatlari kengayadi, o‘z xatti-harakatlarini tahlil qilish va kelajak haqida mulohaza yuritish qobiliyati rivojlanadi.

Bu davrning muhim psixologik xususiyatlaridan biri o‘z-o‘zini anglash jarayonining faollashishidir. O‘smir o‘zining tashqi ko‘rinishi, qobiliyatlari, xarakteri, qiziqishlari va jamoadagi mavqei haqida ko‘proq o‘ylay boshlaydi. U o‘zini boshqa tengdoshlari bilan taqqoslaydi, boshqalarning fikriga e’tibor qaratadi va o‘z shaxsiga nisbatan munosabatni anglashga intiladi.

O‘smirda mustaqillikka intilish kuchaygani sababli kattalar tomonidan qo‘yiladigan ayrim talablar unga cheklov sifatida tuyulishi mumkin. Natijada ota-onalar va pedagoglar bilan kelishmovchiliklar yuzaga keladi. Bunday vaziyatlarni faqat intizomsizlik yoki qarshilik sifatida baholash to‘g‘ri emas. Ko‘pincha bu holat o‘smirning o‘z fikrini bildirish, mustaqil qaror qabul qilish va shaxs sifatida tan olinish ehtiyoji bilan bog‘liq bo‘ladi.

Shuningdek, o‘smirlik davrida hissiy kechinmalar kuchayishi mumkin. O‘smir quvonch, xafagarchilik, hayajon, xavotir yoki norozilikni kuchli his etadi. Ba’zan uning hissiy reaksiyalari vaziyatga nisbatan keskinroq namoyon bo‘ladi. Bu holat shaxslararo muloqot jarayoniga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Demak, o‘smirlik davrining psixologik xususiyatlarini hisobga olish shaxslararo munosabatlarni to‘g‘ri tashkil etish va o‘smir bilan samarali muloqot o‘rnatishning muhim shartidir.

Shaxslararo muloqot — ikki yoki undan ortiq kishining o‘zaro axborot almashishi, fikr va hissiyotlarini ifodalashi, bir-biriga ta’sir ko‘rsatishi hamda munosabatlar o‘rnatish jarayonidir. Muloqot insonning ijtimoiy hayotida muhim o‘rin tutadi, chunki shaxs jamiyatda boshqa insonlar bilan munosabatga kirishish orqali rivojlanadi.

Psixologiyada muloqotning uchta asosiy jihati ajratiladi:

Kommunikativ jihat — kishilar o‘rtasida axborot, fikr, bilim va tajriba almashish jarayoni.

Interaktiv jihat — muloqot ishtirokchilarining o‘zaro hamkorligi, birgalikdagi faoliyati va xatti-harakatlariga ta’sir ko‘rsatishi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Perseptiv jihat — muloqot jarayonida insonning boshqa kishini idrok etishi, tushunishi va unga nisbatan munosabat shakllantirishi.

Ushbu uch jihat o‘smirlik davrida alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki o‘smir nafaqat boshqalardan ma’lumot oladi, balki o‘z fikrini himoya qiladi, guruhdagi munosabatlarda faol ishtirok etadi va boshqalarning xatti-harakatlarini psixologik jihatdan baholaydi.

Muloqotning samarali kechishi o‘zaro hurmat, ishonch, tinglash, tushunish va fikr almashish madaniyatiga bog‘liq. Agar muloqot jarayonida tomonlar bir-birining fikrini tinglamasa, kamsitish yoki ayblashga yo‘l qo‘ysa, munosabatlarda nizolar yuzaga kelishi mumkin.

O‘smirlar uchun muloqot nafaqat kundalik ehtiyoj, balki o‘z shaxsini namoyon etish vositasi hamdir. Ular muloqot orqali o‘z qiziqishlarini bildiradi, do‘stlik aloqalarini o‘rnatadi, ijtimoiy tajriba orttiradi va jamoadagi o‘rnini belgilaydi.

O‘smirlik davrida tengdoshlar bilan muloqotning ahamiyati sezilarli darajada ortadi. O‘smir o‘ziga yaqin yoshdagi kishilar bilan fikr almashish, umumiy qiziqishlar asosida munosabat o‘rnatish va bo‘sh vaqtini birgalikda o‘tkazishga intiladi.

Tengdoshlar guruhi o‘smir uchun o‘zini sinab ko‘rish, mustaqil qaror qabul qilish, o‘z fikrini himoya qilish va ijtimoiy rollarni o‘zlashtirish maydoniga aylanadi. Guruhdagi munosabatlar orqali o‘smir hamkorlik, mas’uliyat, o‘zaro yordam, murosaga kelish va jamoa manfaatlarini hisobga olish kabi sifatlarni o‘rganadi.

O‘smirlar ko‘pincha o‘zlariga yaqin qiziqish va qarashlarga ega bo‘lgan tengdoshlari bilan do‘stlashadilar. Do‘stlik munosabatlarida o‘zaro ishonch, sir saqlash, yordam berish va hissiy yaqinlik muhim ahamiyat kasb etadi.

Biroq tengdoshlar guruhining ta’siri har doim ham ijobiy bo‘lavermaydi. Ayrim hollarda o‘smir guruh tomonidan qabul qilinish maqsadida o‘z qarashlariga zid xatti-harakatlarni amalga oshirishi mumkin. Bunday holat guruh bosimi deb yuritiladi. Guruh bosimi o‘smirning mustaqil qaror qabul qilishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli unda tanqidiy fikrlash, o‘z pozitsiyasini asoslash va zararli takliflarga rad javobini bera olish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarur.

Xulosa

O‘smirlik davrida shaxslararo muloqot shaxsning ijtimoiy, psixologik va emotsional rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Ushbu davrda o‘smirning tengdoshlari bilan munosabatlari kengayadi, mustaqillikka intilishi kuchayadi, o‘z-o‘zini anglash jarayoni faollashadi va ijtimoiy muhitda o‘z o‘rnini topishga bo‘lgan ehtiyoji ortadi.

O‘smirlar o‘rtasidagi kelishmovchiliklarni kamaytirish uchun ularda emotsional savodxonlik, empatiya, faol tinglash, murosaga kelish va nizolarni konstruktiv hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarur. Bunday ko‘nikmalar nafaqat ta’lim muassasasida, balki oilada va kundalik ijtimoiy munosabatlarda ham shakllantirilishi kerak.

Shuningdek, zamonaviy raqamli muhitning o‘smirlar muloqotiga ta’sirini hisobga olish, ularda internetdan xavfsiz foydalanish va virtual muloqot madaniyatini shakllantirish muhim vazifalardan biridir.

Umuman olganda, o‘smirlik davrida sog‘lom shaxslararo muloqot muhitini yaratish barkamol, mustaqil fikrlaydigan, o‘z hissiyotlarini boshqara oladigan, boshqalarning huquq va manfaatlarini hurmat qiladigan shaxsni tarbiyalashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Shu bois o‘smirlar bilan ishlashda psixologik-pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish, oilaviy va ta’limiy hamkorlikni kuchaytirish hamda muloqot ko‘nikmalarini maqsadli rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish lozim.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
2. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. W. W. Norton & Company.
3. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. International Universities Press.
4. Steinberg, L. (2014). *Age of Opportunity: Lessons from the New Science of Adolescence*. Houghton Mifflin Harcourt.
5. Santrock, J. W. (2019). *Adolescence*. McGraw-Hill Education.
6. G‘oziyev, E. G‘. *Ontogenez psixologiyasi*. O‘quv qo‘llanma.
7. G‘oziyev, E. G‘. *Umumiy psixologiya*. Psixologiya faniga oid o‘quv adabiyoti.
8. Karimova, V. M. *Ijtimoiy psixologiya*. O‘quv qo‘llanma.
9. Andreeva, G. M. *Социальная психология*. Учебник.
10. Леонтьев, А. А. *Психология общения*. Москва.
11. Кон, И. С. *Психология ранней юности*. Москва.
12. O‘zbekiston Respublikasining ta’lim va yoshlar tarbiyasiga oid amaldagi me’yoriy-huquqiy hujjatlari.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.